

*Головченко О.М.,**д.е.н., професор,**завідувач кафедри економіки і міжнародних економічних відносин,**Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса**Головченко М.Ф.,**к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та державного управління,**Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса**Курко А.С.,**викладач кафедри економіки і міжнародних економічних відносин**Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса*

МОДЕЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПОКАЗНИКА ОЦІНКИ ЗБИТКУ ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ ВІД ТІНЬОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСАКЦІЙ

Анотація. Досліджено методичні підходи до оцінки впливу тіньової економіки на регіональний економічний розвиток. Запропоновано класифікацію чинників, що впливають на динаміку тіньової економічної діяльності. Розроблено методику оцінки збитку, що наноситься тіньовою економікою за сферами економічної діяльності та комплексний показник оцінки сумарного збитку, що наноситься території за допомогою зростання трансакційних витрат.

Ключові слова: тіньова економіка, офіційна економіка, регіональний розвиток, економічні загрози, тіньові трансакції, збиток, комплексний показник, фінансові потоки.

Постановка проблеми. Для науки і практики тіньова економіка є проблемою, актуальність якої останнім часом набула особливої гостроти в науково-теоретичному і практичному плані. Вирішення проблем тіньової економіки потребує розроблення практичного напрямку подолання загроз економічному розвитку, збереження і забезпечення життєво важливих інтересів основних верств населення країни.

Ефективна система протидії тіньової економіки є питанням добробуту будь-якої країни. Тим більше це важливо для сучасної України, що прагне знайти гідне місце в світовому геополітичному й економічному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання тінізації економіки у своїх дослідженнях висвітлювали І. Білько, Б. Буркинський, В. Геєць, З. Герасимчук, О. Данільян, О. Дзобань, В. Духов, В. Кизим, Є. Ковальов, Т. Ковальчук, Ю. Лисенко, В. Мунтіян, С. Міщенко, Г. Пастернак-Тарнаушенко, Р. Ситник, А. Спіридонов, С. Харічков, М. Чумак, В. Шлемко та ін.; а також закордонні вчені – Г. Беккер, К. Боулінг, Є. Бухвальд, Дж. Бьюкенен, С. Глазьев, Н. Гловацька, К. Гірц, Г. Гросман, С. Деварейджен, М. Кастельс, А. Катценеленбойген, В. Куклін, Є. Олейніков, М. Олсон, А. Портез, Е. Сатерленд, В. Сенчагов, Е. де Сото, О. Татаркін, Й. Убарра, Е. Фейдж, К. Харт.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження і наявність великої кількості невирішених теоретичних і практичних проблем щодо забезпечення подолання загроз, які створює тіньова економіка стабільному економічному розвитку регіонів України, зумовили необхідність більш детальної оцінки сумарного збитку, що наноситься тіньовою економікою регіону.

Мета статті полягає у виявленні реальної картини масштабів, ефективності, галузевої спрямованості можливої тіньової діяльності підприємств на території регіону, а також ідентифікації способів, до яких вони вдаються для переведення ресурсів у тіньовий оборот.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи проблему оцінки збитку, яка наноситься тіньовою економікою на рівні регіону, на нашу думку, не можна обмежитися тільки констатацією цифр недоотриманих бюджетами різних рівнів податкових платежів. Це лише частина збитку, що наноситься соціально-економічній обстановці в регіоні [2, с. 38-39]. Необхідно враховувати й інші сфери життєдіяльності територій, за якими збиток від тіньової економіки може бути також значним. Тільки у цьому разі оцінка збитку буде не тільки поряд із цифрами, а й дасть змогу на основі одержаних даних розробити ефективні способи протидії тіньовій економіці [4, с. 5].

Оцінка збитку, що наноситься тіньовою економікою, проводиться за такими сферами: виробничою і торговою, інвестиційною, фінансовою, бюджетною, зовнішньоекономічною, соціальною, екологічною, трансакційною [3].

Сумарний збиток ($K_{\text{сум}}$) розраховується за допомогою підсумовування витрат, щоносяться у сферах життєдіяльності, K_i $i \in \overline{1, n}$, де n – число сфер життєдіяльності. Збиток по сферах складається з компонент K_{ij} , $j_i \in \overline{1, m_i}$, де m_i – число компонент збитку для сфери життєдіяльності i . Вони формалізуються за допомогою статистичних показників, наприклад збиток у виробничій і торгівельній сферах складається з таких компонентів: збитку від недобросовісної конкуренції, неправомірного обмеження свободи торгівлі, порушення ліцензійних прав. Через особливості статистичної звітності компоненти збитку можуть характеризуватися безпосередньо сумою збитку або кількістю правопорушень. Уведемо позначення: l_{ij} – кількість параметрів оцінки збитку за допомогою статистичних даних, що характеризують кількість правопорушень у сфері життєдіяльності i для компоненти j ; P_{ij} – кількість параметрів для оцінки збитку за допомогою статистичних даних, що характеризують збиток безпосередньо через суму збитку від правопорушень у сфері життєдіяльності i для компоненти j .

Отже, збиток у сфері життєдіяльності буде розрахований як:

$$K_i = \sum_{j=1}^m \left(\sum_{k=1}^{ij} \frac{N_{ijk} q_{ijk}}{f_{ijk}} + \sum_{k=1}^{Pj} \frac{S_{ijk}}{f_{ijk}} \right), \quad (1)$$

де N_{ijk} – кількість правопорушень типу k у сфері i для компоненти j ; S_{ijk} – сума збитку від правопорушення k по сфері i для компоненти j (грн.); q_{ijk} – сума збитку від одного правопорушення k по сфері i для компоненти j (грн.); f_{ijk} – частка правопорушень, що враховуються офіційною статистикою, k по сфері i для компоненти j у загальному числі правопорушень k ; N_{ijk} , S_{ijk} – одержані з форм статистики, f_{ijk} , q_{ijk} визначені на основі експертних оцінок.

У методиці використано експертні оцінки представників Міністерства внутрішніх справ, Міністерства економіки і незалежних експертів для визначення частки тих, що виявляються і відбиваються у статистичні адміністративних і кримінальних правопорушень у сфері економіки в загальному числі правопорушень даного виду, а також оцінки і коректування сум збитку від деяких видів тіньової діяльності [1, с. 62]. Під час використання даних форм з адміністративних правопорушень (Відомості про адміністративні правопорушення у сфері економіки) нового зразка, прийнятого у зв'язку зі змінами, внесеними відповідно до законів України до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), використовуються номери рядків форми, що стоять до межі похилої; під час використання форми старого зразка використовуються номери рядків, що стоять після похилої риски. У разі відсутності номера рядка для старої форми показник приймається рівним нулю.

У разі відсутності одного з показників, використаних у формулі розрахунку величини складника збитку (доданку складника), складник збитку (доданок складника) приймається рівною нулю.

1. Збиток, що наноситься виробничій і торгівній сферам.

Загальна оцінка збитку ($K_{\text{вир}}$) у виробничій і торгівній сферах в аналізований період проводиться за трьома показниками (2-4).

1.1. Збиток від недобросовісної конкуренції ($K_{\text{від.конкур}}$):

$$K_{\text{від.конкур}} = n_{1,1,1} \cdot q_{1,1,1} \cdot \frac{1}{f_{1,1,1}} + n_{1,1,2} \cdot q_{1,1,2} \cdot \frac{1}{f_{1,1,2}} + n_{1,1,3} \cdot q_{1,1,3} \cdot \frac{1}{f_{1,1,3}} + n_{1,1,4} \cdot q_{1,1,4} \cdot \frac{1}{f_{1,1,4}} + n_{1,1,5} \cdot q_{1,1,5} \cdot \frac{1}{f_{1,1,5}} + s_{1,1,6} \cdot \frac{1}{f_{1,1,6}} + s_{1,1,2} \cdot \frac{1}{f_{1,1,7}}, \quad (2)$$

де $n_{1,1,1}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень щодо невиконання у строк законного розпорядження (ухвали, уявлення) органу (посадовця), що здійснює державний нагляд (контроль), од.; $n_{1,1,2}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень щодо непередставлення або невчасного представлення у державний орган (посадовцю) відомостей (інформації), представлення яких передбачене законом, од.; $n_{1,1,3}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень щодо непередставлення клопотань, заяв, відомостей (інформації) в антимонопольний орган, в орган регулювання природних монополій, од.; $n_{1,1,4}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень за законодавством про рекламу, од.; $n_{1,1,5}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень щодо порядку ціноутворення од.; $q_{1,1,1}$ – коефіцієнт, який приблизно враховує збиток від одного порушення щодо невиконання в строк законного розпорядження (ухвали, уявлення) органу (посадовця), що здійснює державний нагляд (контроль), тис. грн. (значення визначається за даними КУпАП); $q_{1,1,2}$ – кое-

фіцієнт, який приблизно враховує збиток від одного порушення щодо непередставлення або невчасного представлення у державний орган (посадовцю) відомостей (інформації), представлення яких передбачене законом, тис. грн. (значення визначається за даними КУпАП); $q_{1,1,3}$ – коефіцієнт, який приблизно враховує збиток від непередставлення клопотань, заяв, відомостей (інформації) до антимонопольного органу, до органу регулювання природних монополій, тис. грн. (значення визначається за даними КУпАП); $q_{1,1,4}$ – коефіцієнт, який приблизно враховує збиток від одного порушення за законодавством про рекламу, тис. грн. (значення визначається за даними КУпАП); $q_{1,1,5}$ – коефіцієнт, який приблизно враховує збиток від одного порушення щодо порядку ціноутворення, тис. грн. (значення визначається за даними КУпАП); $s_{1,1,1}$ – сума збитку від того, що перешкодило законній підприємницькій діяльності, тис. грн.; $s_{1,1,2}$ – сума збитку від примушення здійсненими операцією або відмови від її здійснення, тис. грн.; $f_{1,1,1}$ – коефіцієнт, який визначає частку адміністративних правопорушень, що враховуються, після невиконання у строк законного розпорядження (ухвали, уявлення) органу (посадовця), що здійснює державний нагляд (контроль), у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,1,2}$ – коефіцієнт, який визначає частку адміністративних правопорушень, що враховуються, у непередставленні або невчасному представленні до державного органу (посадовцю) відомостей (інформації), представлення яких передбачене законом, у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,1,3}$ – коефіцієнт, який визначає частку адміністративних правопорушень, що враховуються, у непередставленні клопотань, заяв, відомостей (інформації) до антимонопольного органу, до органу регулювання природних монополій у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,1,4}$ – коефіцієнт, який визначає частку адміністративних правопорушень, що враховуються за законодавством про рекламу в загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,1,5}$ – коефіцієнт, який визначає частку адміністративних правопорушень, що враховуються у порушенні порядку ціноутворення у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,1,6}$ – коефіцієнт, що визначає частку правопорушень що враховуються за тим, що перешкодило законній підприємницькій діяльності ціноутворення в загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,1,7}$ – коефіцієнт, який визначає частку правопорушень із примусу до здійснення операції або до відмови від її здійснення, що враховуються, у загальному числі правопорушень даного виду.

Коефіцієнти q узяті з нормативно-правової документації (КУпАП). Вони регламентують величини штрафних санкцій за різні правопорушення, але не дають інформацію про те, яка величина збитку від цих правопорушень, тому в перспективі необхідна їх заміна більш інформативними показниками.

1.2. Збиток від неправомірного обмеження свободи торгівлі ($K_{\text{від.своб}}$):

$$K_{\text{від.своб}} = n_{1,2,1} \cdot q_{1,2,1} \cdot \frac{1}{f_{1,2,1}}, \quad (3)$$

де $n_{1,2,1}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень, пов'язаних з обмеженням свободи торгівлі, од.; $q_{1,2,1}$ – коефіцієнт, що оцінює збиток від одного порушення, пов'язаного з обмеженням свободи торгівлі, тис. грн. (значення визначається за даними КУпАП); $f_{1,2,1}$ – коефіцієнт, що визначає частку адміністративних правопорушень, пов'язаних з обмеженням свободи торгівлі, що враховуються, в загальному числі правопорушень даного виду.

1.3. Збиток від розповсюдження неліцензованих товарів ($K_{\text{нід.лиц}}$):

$$K_{\text{нід.лиц}} = n_{1,3,1} \cdot q_{1,3,1} \cdot \frac{1}{f_{1,3,1}} + n_{1,3,2} \cdot q_{1,3,2} \cdot \frac{1}{f_{1,3,2}} + n_{1,3,3} \cdot q_{1,3,3} \cdot \frac{1}{f_{1,3,3}} + n_{1,3,4} \cdot q_{1,3,4} \cdot \frac{1}{f_{1,3,4}} + n_{1,3,5} \cdot q_{1,3,5} \cdot \frac{1}{f_{1,3,5}}, \quad (4)$$

де $n_{1,3,1}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень щодо обману споживачів, од.; $n_{1,3,2}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень щодо порушення інших прав споживачів, од.; $n_{1,3,3}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень, пов'язаних із випуском або продажем товарів і продукції, які підлягають маркуванню, без маркування, од.; $n_{1,3,4}$ – кількість здійснених адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил продажу окремих видів товарів, од.; $q_{1,3,1}$ – коефіцієнт, що оцінює збиток від одного порушення щодо обману споживачів (значення визначається за даними КУпАП), тис. грн.; $q_{1,3,2}$ – коефіцієнт, що оцінює збиток від одного порушення з інших прав споживачів (значення визначається за даними КУпАП), тис. грн.; $q_{1,3,3}$ – коефіцієнт, що оцінює збиток від одного порушення, пов'язаного з випуском або продажем товарів і продукції, які підлягають маркуванню, без маркування (значення визначається за даними КУпАП), тис. грн.; $q_{1,3,4}$ – коефіцієнт, що оцінює суму збитку від правопорушень, пов'язаних із порушенням правил продажу окремих видів товарів (значення визначається за даними КУпАП), тис. грн.; $s_{1,3,1}$ – сума збитку, заподіяного обманом споживачів, тис. грн.; $f_{1,3,1}$ – коефіцієнт, який визначає частку адміністративних правопорушень, в обмані споживачів, що враховуються, у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,3,2}$ – коефіцієнт, який визначає частку адміністративних правопорушень щодо порушення інших прав споживачів, що враховуються у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,3,3}$ – коефіцієнт, який визначає частку адміністративних правопорушень, що враховуються, від одного порушення, пов'язаного з випуском або продажем належних маркуванню товарів і продукції без маркування, у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,3,4}$ – коефіцієнт, який визначає частку адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил продажу окремих видів товарів, що враховуються в загальному числі правопорушень даного виду; $f_{1,3,5}$ – коефіцієнт, який визначає частку правопорушень, що враховуються в обмані споживачів у загальному числі правопорушень даного виду.

Сумарний збиток, що наноситься виробничій і торговій сферам, визначається за формулою:

$$K_{\text{нід}} = K_{\text{нід.конк}} + K_{\text{нід.своб}} + K_{\text{нід.лиц}} \quad (5)$$

2. Збиток, що наноситься інвестиційній сфері.

Загальна оцінка збитку ($K_{\text{інв}}$) в інвестиційній сфері в період, який аналізується, проводиться за двома показниками (6-8).

2.1. Збиток, що наноситься інвестиційному клімату в результаті порушення прав кредиторів ($K_{\text{інв.кред}}$):

$$K_{\text{інв.кред}} = s_{2,1,1} \cdot q_{2,1,1} \cdot \frac{1}{f_{2,1,1}} + s_{2,1,2} \cdot q_{2,1,2} \cdot \frac{1}{f_{2,1,2}}, \quad (6)$$

де $s_{2,1,1}$ – сума збитку, що наноситься у результаті незаконного отримання кредиту, тис. грн.; $s_{2,1,2}$ – сума збитку, що наноситься у результаті злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості, тис. грн.; $q_{2,1,1}$ – коефіцієнт, що оцінює співвідношення збитку від незаконного отримання кредиту і збитку, що наноситься інвестиційному клімату; $q_{2,1,2}$ – коефі-

цієнт, що оцінює співвідношення збитку від злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості і збитку, що наноситься інвестиційному клімату; $f_{2,1,1}$ – коефіцієнт, який визначає частку правопорушень, що враховуються у незаконному отриманні кредиту в загальному числі правопорушень даного виду; $f_{2,1,2}$ – коефіцієнт, який визначає частку правопорушень, що враховуються у злісному ухиленні від погашення кредиторської заборгованості в загальному числі правопорушень даного виду.

2.2. Збиток, що наноситься інвестиційному клімату в результаті порушення прав акціонерів ($K_{\text{інв.акц}}$):

$$K_{\text{інв.акц}} = s_{2,2,1} \cdot q_{2,2,1} \cdot \frac{1}{f_{2,2,1}} + s_{2,2,2} \cdot q_{2,2,2} \cdot \frac{1}{f_{2,2,2}} + s_{2,2,3} \cdot q_{2,2,3} \cdot \frac{1}{f_{2,2,3}}, \quad (7)$$

де $s_{2,2,1}$ – сума збитку, що наноситься у результаті неправомірних дій у разі банкрутства, тис. грн.; $s_{2,2,2}$ – сума збитку, що наноситься у результаті навмисних банкрутств, тис. грн.; $s_{2,2,3}$ – сума збитку, що наноситься у результаті фіктивних банкрутств, тис. грн.; $q_{2,2,1}$ – коефіцієнт, що оцінює співвідношення збитку від неправомірних дій у разі банкрутства і збитку, що наноситься інвестиційному клімату; $q_{2,2,2}$ – коефіцієнт, що оцінює співвідношення збитку від навмисних банкрутств і збитку, що наноситься інвестиційному клімату; $q_{2,2,3}$ – коефіцієнт, що оцінює співвідношення збитку від фіктивних банкрутств і збитку, що наноситься інвестиційному клімату; $f_{2,2,1}$ – коефіцієнт, що визначає частку правопорушень, що враховуються, у неправомірних діях у разі банкрутства в загальному числі правопорушень даного виду; $f_{2,2,2}$ – коефіцієнт, що визначає частку правопорушень, що враховуються, у навмисних банкрутствах у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{2,2,3}$ – коефіцієнт, що визначає частку правопорушень, що враховуються, по фіктивних банкрутствах у загальному числі правопорушень даного виду.

Сумарний збиток, що наноситься інвестиційній сфері, визначається за формулою:

$$K_{\text{інв}} = K_{\text{інв.кред}} + K_{\text{інв.акц}} \quad (8)$$

3. Збиток, що наноситься фінансовій сфері.

Загальна оцінка збитку ($K_{\text{фін}}$) у фінансовій сфері в період, який аналізується, проводиться за трьома показниками (9-11).

3.1. Збиток, що наноситься фінансовій сфері за допомогою зловживання повноваженнями ($K_{\text{фін.зловж}}$):

$$K_{\text{фін.зловж}} = s_{3,1,1} \cdot \frac{1}{f_{3,1,1}}, \quad (9)$$

де $s_{3,1,1}$ – сума збитку від зловживань повноваженнями, тис. грн.; $f_{3,1,1}$ – коефіцієнт, що визначає частку правопорушень, які враховуються, у зловживанні повноваженнями в загальному числі правопорушень даного виду.

3.2. Збиток, що наноситься фінансовій сфері за допомогою незаконного експорту капіталу ($K_{\text{фін.експ}}$):

$$K_{\text{фін.експ}} = s_{3,2,1} \cdot \frac{1}{f_{3,2,1}}, \quad (10)$$

де $s_{3,2,1}$ – сума збитку від неповернення з-за кордону засобів в іноземній валюті, тис. грн.; $f_{3,1,1}$ – коефіцієнт, що визначає частку правопорушень у неповерненні з-за кордону засобів в іноземній валюті, які враховуються у загальному числі правопорушень даного виду.

3.3. Збиток, що наноситься фінансовій сфері в результаті виплати штрафних санкцій у податках і зборах ($K_{\text{фін.санк}}$):

$$K_{\text{фін.санк}} = a_{3,3,1}, \quad (11)$$

де $a_{3,3,1}$ – сума штрафів і пені, нарахованих за наслідками перевірок у всіх податках, тис. грн.

Сумарний збиток, що наноситься фінансовій сфері, визначається за формулою:

$$K_{\text{фін.}} = K_{\text{фін.зловж.}} + K_{\text{фін.експ.}} + K_{\text{фін.санкц}} \quad (12)$$

4. Збиток, що наноситься бюджетній сфері.

Загальна оцінка збитку ($K_{\text{бюдж.}}$) у бюджетній сфері в аналізований період проводиться за п'ятьма показниками (13-14).

4.1. Збиток, що наноситься бюджетній сфері шляхом ухилення від сплати податку на прибуток ($K_{\text{бюдж.приб.}}$):

$$K_{\text{бюдж.приб.}} = (p_{4,1,1} - a_{4,1,1}) \cdot \frac{n_{4,1,1}}{m_{4,1,1} \cdot f_{4,1,1}}, \quad (13)$$

де $p_{4,1,1}$ – сума додатково нарахованих платежів за наслідками виїзних перевірок по податку на прибуток, тис. грн.; $a_{4,1,1}$ – сума додатково нарахованих штрафів і пені за наслідками виїзних перевірок по податку на прибуток, тис. грн.; $n_{4,1,1}$ – кількість відкритих особових рахунків за обліком податку на прибуток, од.; $m_{4,1,1}$ – кількість виїзних перевірок податку на прибуток, од.; $f_{4,1,1}$ – коефіцієнт, що оцінює частку порушень податкового законодавства, що виявляються під час виїзних перевірок, у частині податку на прибуток підприємств і організацій.

4.2. Збиток, що наноситься бюджетній сфері шляхом ухилення від сплати прибуткового податку з фізичних осіб, що утримується підприємствами, установами і організаціями ($K_{\text{бюдж.під1}}$):

$$K_{\text{бюдж.під1}} = (p_{4,2,1} - a_{4,2,1}) \cdot \frac{n_{4,2,1}}{m_{4,2,1} \cdot f_{4,2,1}}, \quad (14)$$

де $p_{4,2,1}$ – сума додатково нарахованих платежів за наслідками виїзних перевірок за прибутковим податком із фізичних осіб, що утримується підприємствами, установами й організаціями, тис. грн.; $a_{4,2,1}$ – сума додатково нарахованих штрафів і пені за наслідками виїзних перевірок прибуткового податку з фізичних осіб, що утримується підприємствами, установами й організаціями, тис. грн.; $n_{4,2,1}$ – кількість відкритих особових рахунків за обліком прибуткового податку з фізичних осіб, утримуваного підприємствами, установами й організаціями, од.; $m_{4,2,1}$ – кількість виїзних перевірок прибуткового податку з фізичних осіб, що утримується підприємствами, установами й організаціями, од.; $f_{4,2,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень податкового законодавства, які виявляються під час виїзних перевірок, у частині прибуткового податку з фізичних осіб, утримуваного підприємствами й організаціями.

4.3. Збиток, що наноситься бюджетній сфері шляхом ухилення від сплати прибуткового податку з фізичних осіб ($K_{\text{бюдж.під2}}$):

$$K_{\text{бюдж.під2}} = (p_{4,3,1} - a_{4,3,1}) \cdot \frac{n_{4,3,1}}{m_{4,3,1} \cdot f_{4,3,1}}, \quad (15)$$

де $p_{4,3,1}$ – сума додатково нарахованих платежів за результатами перевірок прибуткового податку з фізичних осіб, тис. грн.; $a_{4,3,1}$ – сума додатково нарахованих штрафів і пені за наслідками перевірок прибуткового податку з фізичних осіб, тис. грн.; $n_{4,3,1}$ – кількість відкритих особових рахунків з обліку прибуткового податку з фізичних осіб, од.; $m_{4,3,1}$ – кількість перевірок прибуткового податку з фізичних осіб, од.; $f_{4,3,1}$ – коефіцієнт, що оцінює частку порушень податкового законодавства, що виявляються під час перевірок, у частині прибуткового податку з фізичних осіб.

4.4. Збиток, що наноситься бюджетній сфері шляхом ухилення від сплати податку на додану вартість ($K_{\text{бюдж.пдв}}$):

$$K_{\text{бюдж.пдв}} = (p_{4,4,1} - a_{4,4,1}) \cdot \frac{n_{4,4,1}}{m_{4,4,1} \cdot f_{4,4,1}}, \quad (16)$$

де $p_{4,4,1}$ – сума додатково нарахованих платежів за наслідками виїзних перевірок за податком на додану вартість, тис. грн.; $a_{4,4,1}$ – сума додатково нарахованих штрафів і пені за наслідками виїзних перевірок податку на додану вартість, тис., грн.; $n_{4,4,1}$ – кількість відкритих особових рахунків за обліком податку на додану вартість, од.; $m_{4,4,1}$ – кількість виїзних перевірок податку на додану вартість, од.; $f_{4,4,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень податкового законодавства, що виявляються під час виїзних перевірок, у частині податку на додану вартість.

4.5. Збиток, що наноситься бюджетній сфері шляхом ухилення від сплати єдиного соціального податку ($K_{\text{бюдж.соц}}$):

$$K_{\text{бюдж.соц}} = (p_{4,5,1} - a_{4,5,1}) \cdot \frac{n_{4,5,1}}{m_{4,5,1} \cdot f_{4,5,1}}, \quad (17)$$

де $p_{4,5,1}$ – сума додатково нарахованих платежів за наслідками виїзних перевірок щодо єдиного соціального податку, тис. грн.; $a_{4,5,1}$ – сума додатково нарахованих штрафів і пені за наслідками виїзних перевірок щодо єдиного соціального податку, тис. грн.; $n_{4,5,1}$ – кількість відкритих особових рахунків за обліком єдиного соціального податку, од.; $m_{4,5,1}$ – кількість виїзних перевірок за єдиним соціальним податком, од.; $f_{4,5,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень податкового законодавства, що виявляються під час виїзних перевірок, у частині єдиного соціального податку.

Сумарний збиток, що наноситься бюджетній сфері, визначається за формулою:

$$K_{\text{бюдж.}} = K_{\text{бюдж.приб.}} + K_{\text{бюдж.під1}} + K_{\text{бюдж.під2}} + K_{\text{бюдж.пдв}} + K_{\text{бюдж.соц}} \quad (18)$$

5. Збиток, що наноситься зовнішньоекономічній сфері.

Загальна оцінка збитку ($K_{\text{зед}}$) в зовнішньоекономічній сфері в період, що аналізується, проводиться за двома показниками (19-20).

5.1. Збиток, що наноситься зовнішньоекономічній сфері за допомогою ухилення від сплати митних платежів ($K_{\text{зед.плат}}$):

$$K_{\text{зед.плат}} = S_{5,1,1} \cdot \frac{1}{f_{5,1,1}}, \quad (19)$$

де $S_{5,1,1}$ – сума збитку від ухилення від сплати митних платежів, тис. грн.; $f_{5,1,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства, що виявляються, у частині ухилення від сплати митних платежів у загальному числі правопорушень даного виду.

5.2. Збиток, що наноситься зовнішньоекономічній сфері за допомогою незаконного експорту технологій ($K_{\text{зед.техн}}$):

$$K_{\text{зед.техн}} = S_{5,2,1} \cdot \frac{1}{f_{5,2,1}}, \quad (20)$$

де $S_{5,2,1}$ – сума збитку від незаконного експорту технологій, науково-технологічної інформації і послуг, тис. грн.; $f_{5,2,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства, що виявляються, у частині незаконного експорту технологій у загальному числі правопорушень даного виду.

Сумарний збиток, що наноситься зовнішньоекономічній сфері, визначається за формулою:

$$K_{\text{зед}} = K_{\text{зед.плат}} + K_{\text{зед.техн}} \quad (21)$$

6. Збиток, що наноситься соціальній сфері.

Загальна оцінка збитку, що наноситься тіньовою економікою соціальної сфери ($K_{соц}$), у період, що аналізується, проводиться за формулою (22).

$$K_{соц} = d_6 \cdot K_{бюдж}, \quad (22)$$

де d_6 – частка витрат регіонального бюджету на соціальну сферу.

7. Збиток, що наноситься у сфері екології.

Загальна оцінка збитку, що наноситься тіньовою економікою екології ($K_{екол}$), проводиться за одним показником (23) – нанесення збитку сфері екології за допомогою тіньової економічної діяльності по лісозаготівлі.

$$K_{екол} = n_{7,1,1} \cdot q_{7,1,1} \cdot \frac{1}{f_{7,1,1}} + n_{7,1,2} \cdot q_{7,1,2} \cdot \frac{1}{f_{7,1,2}}, \quad (23)$$

де $n_{7,1,1}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень щодо порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготовки і вивезення деревини, заготовки живиці; $n_{7,1,2}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень щодо незаконної вирубки і пошкодження дерев; $q_{7,1,1}$ – коефіцієнт, який оцінює суму збитку для екології від одного порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготовки і вивезення деревини; $q_{7,1,2}$ – коефіцієнт, який оцінює суму збитку для екології від одного порушення щодо незаконної вирубки і пошкодження дерев, грн.; $f_{7,1,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства, що виявляються, у порушенні встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготовки і вивезення деревини, у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{7,1,2}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства, що виявляються, у частині незаконної вирубки і пошкодження дерев у загальному числі правопорушень даного виду.

8. Збиток, що наноситься території за допомогою зростання трансакційних витрат.

Загальна оцінка збитку, що наноситься тіньовою економікою в результаті зростання трансакційних витрат ($K_{транс}$), у період, що аналізується, проводиться за чотирма показниками (24-27).

8.1. Нанесення збитку тіньовим сектором за допомогою зростання трансакційних витрат, пов'язаних зі зміною властивостей товарів і послуг, а також витратами, викликаними помилками вимірювання і свідомим уведенням в обману, і витрат на спеціалізацію і захист прав споживача ($K_{транс.вим}$):

$$K_{транс.вим} = n_{8,1,1} \cdot q_{8,1,1} \cdot \frac{1}{f_{8,1,1}}, \quad (24)$$

де $n_{8,1,1}$ – кількість виявлених адміністративних правопорушень в обмані споживачів; $q_{8,1,1}$ – сума збитку, що наноситься трансакційній сфері одним правопорушенням за обманом споживачів, грн.; $f_{8,1,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства в частині обману споживачів, що виявляються в загальному числі правопорушень даного виду.

8.2. Нанесення збитку тіньовим сектором за допомогою зростання трансакційних витрат переговорного процесу і витрат, пов'язаних із недобросовісною (опортуністичною) поведінкою партнерів ($K_{транс.опор}$):

$$K_{транс.опор} = s_{8,2,1} \cdot q_{8,2,1} \cdot \frac{1}{f_{8,2,1}} + s_{8,2,2} \cdot q_{8,2,2} \cdot \frac{1}{f_{8,2,2}} + s_{8,2,3} \cdot q_{8,2,3} \cdot \frac{1}{f_{8,2,3}}, \quad (25)$$

де $s_{8,2,1}$ – сума збитку, що наноситься комерційним підкупом; $s_{8,2,2}$ – сума збитку, що наноситься примусом здійснення

операції або до відмови від її здійснення; $s_{8,2,2}$ – сума збитку, що наноситься незаконним отриманням і розголошенням відомостей, що становлять комерційну таємницю; $q_{8,2,1}$ – коефіцієнт співвідношення збитку від комерційного підкупу і збитку, нанесеного трансакційному сектору; $q_{8,2,2}$ – коефіцієнт співвідношення збитку від примусу здійснення операції або до відмови від її здійснення і збитку, нанесеного трансакційному сектору; $q_{8,2,2}$ – коефіцієнт співвідношення збитку від незаконного отримання і розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю, і збитку, нанесеного трансакційному сектору; $f_{8,2,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства в частині комерційного підкупу, що виявляються в загальному числі правопорушень даного виду; $f_{8,2,2}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства в частині примусу до здійснення операції або відмови від її здійснення, що виявляються у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{8,2,3}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства в частині незаконного отримання і розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю, що виявляються в загальному числі правопорушень даного виду.

8.3. Нанесення збитку тіньовим сектором за допомогою зростання витрат впливу тіньових інститутів ($K_{транс.неформ}$):

$$K_{транс.неформ} = s_{8,3,1} \cdot q_{8,3,1} \cdot \frac{1}{f_{8,3,1}} + s_{8,3,2} \cdot q_{8,3,2} \cdot \frac{1}{f_{8,3,2}}, \quad (26)$$

де $s_{8,3,1}$ – сума збитку, що наноситься зловживанням повноваженнями приватними нотаріусами й аудиторам, тис. грн.; $s_{8,3,2}$ – сума збитку, що наноситься перевищенням повноважень службовцями приватних охоронних або детективних служб, тис. грн.; $q_{8,3,1}$ – коефіцієнт співвідношення збитку від зловживання повноваженнями приватними нотаріусами й аудиторам і збитку, що наноситься трансакційному сектору; $q_{8,3,2}$ – коефіцієнт співвідношення збитку від перевищення повноважень службовцями приватних охоронних або детективних служб і збитку, що наноситься трансакційному сектору; $f_{8,3,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства від зловживання повноваженнями приватними нотаріусами й аудиторам, що виявляються у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{8,3,2}$ – коефіцієнт, який оцінює частку порушень законодавства в частині перевищення повноважень службовцями приватних охоронних або детективних служб, що виявляються в загальному числі правопорушень даного виду.

8.4. Витрати впливу, зумовлені втручанням держави, спровокованим діяльністю тіньової економіки ($K_{транс.держ}$):

$$K_{транс.держ} = n_{8,4,1} \cdot q_{8,4,1} \cdot \frac{1}{f_{8,4,1}} + n_{8,4,2} \cdot q_{8,4,2} \cdot \frac{1}{f_{8,4,2}}, \quad (27)$$

де $n_{8,4,1}$ – кількість адміністративних порушень у сфері економіки; $n_{8,4,2}$ – кількість злочинів у сфері економіки; $q_{8,4,1}$ – сума збитку, що наноситься у трансакційній сфері в результаті одного економічного злочину, тис. грн.; $q_{8,4,2}$ – сума збитку, що наноситься у трансакційній сфері в результаті одного адміністративного порушення, тис. грн.; $f_{8,4,1}$ – коефіцієнт, який оцінює частку економічних злочинів, що виявляються у загальному числі правопорушень даного виду; $f_{8,4,2}$ – коефіцієнт, який оцінює частку адміністративних порушень законодавства у сфері економіки, що виявляються у загальному числі правопорушень даного виду.

Сумарний збиток, що наноситься території за допомогою зростання трансакційних витрат, визначається за формулою:

$$K_{транс} = K_{транс.вим} + K_{транс.опор} + K_{транс.неформ} + K_{транс.держ} \quad (28)$$

Сумарний завданий збиток визначається шляхом підсумування показників збитків, розрахованих у сферах.

$$K_{\text{сум}} = K_{\text{тіо}} + K_{\text{інв}} + K_{\text{фін}} + K_{\text{зед}} + K_{\text{еког}} + K_{\text{транс}} \quad (29)$$

Висновки. Запропонований методичний підхід до оцінки впливу тіньової економіки на регіональний економічний розвиток дає змогу формалізувати фінансові потоки як в офіційному, так і в тіньовому секторі економіки.

Це дає змогу виявити обсяг коштів, які переводяться у тіньовий оборот і складаються з обороту прихованої діяльності і фіктивних витрат. За допомогою даної методики може бути виявлено реальну картину масштабів, ефективності, галузевої спрямованості діяльності підприємств на території регіону, а також ідентифікацію способів, до яких удаються для переведення ресурсів у тіньовий оборот.

Література:

1. Головченко О.М., Захарченко В.І. Тіньова економіка регіону: підходи, оцінки, сценарії. Ч. 2. Розвиток механізмів нейтралізації тіньових відносин в трансформаційній економіці: монографія. Одеса: Лерадрук, 2012. 159 с.
2. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка / В.К. Васенко та ін. Черкаси: Маклаут, 2010. 366 с.
3. Рекомендації щодо інтегральної оцінки обсягів тіньової економіки: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Держкомстату України від 03.06.2005 № 156. URL: <http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?ar>. Назва з екрана.
4. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А. Жаліла. К.: НІСД, 2011. 96 с.

Головченко Е.Н., Головченко Н.Ф., Курко А.С.
Моделирование комплексного показателя оценки ущерба экономике региона от теневых экономических трансакций

Аннотация. Исследованы методические подходы к оценке влияния теневой экономики на региональное экономическое развитие. Предложена классификация факторов, влияющих на динамику теневой экономической деятельности. Разработаны методика оценки ущерба, наносимого теневой экономикой по сферам экономической деятельности и комплексный показатель оценки суммарного ущерба, наносимого территории за счет роста трансакционных издержек.

Ключевые слова: теневая экономика, официальная экономика, региональное развитие, экономические угрозы, теневые трансакции, ущерб, комплексный показатель, финансовые потоки.

Golovchenko O.M., Golovchenko M.F., Kurko A.S.
Modeling of the complex indicator of estimation of damage to the economy of the region from shadow economic transactions

Summary. Methodical approaches to assessing the influence of the shadow economy on regional economic development are investigated. A classification of factors influencing the dynamics of shadow economic activity is proposed. A methodology for assessing the damage caused by the shadow economy in the spheres of economic activity and a comprehensive measure of the total damage caused to the territory by the growth of transaction costs have been developed.

Keywords: shadow economy, official economy, regional development, economic threats, shadow transactions, damage, complex indicator, financial flows.